

~~и уопште~~, па расте број оних који су изгубили укус за слободна тела и личне законе. Диге се религиозна реакција; духовна херојства се опет цене. Дански чувени писац Јоханес Јергенсон, каже у својим Успоменама: »Сејали су еванђеље плоти, а пожњели су католицизам.«

Једна од врло запажених и много дискутованих књига са религиозним и католичким тенденцијама, јесте роман француског писца Бернаноса **Под сунцем Сатане**. Књига није сасвим нова, али је актуелна ~~са необичне, трагичне~~ *одредбене* ~~деструктивне~~ снаге са којом ~~се у нама можемо пронаћи~~ принцип Сатане, принцип Зла, Сатана у Бернаносову роману није метафора, него се ради о врсти самосталне силе, о чистом злу. Није реч о оном несташном демону који је гасио лампу калуђеру на молитви, или бацао људима муве у пиво, или седао на камен који зидари треба да подигну. Није реч ни о паклу. Него о страшној моћи зла у овом животу. Бернаносов сатана је стварно зло. Средњевековни дантеовски сатана, који гордошћу, чувеном **супербиом**, губи људе; *и* ~~милтоновски сатана~~, који се једином раскајао, али видевши да му нема спаса, пао у коначно очајање. »Збогом надање... збогом страхови и грижо савести... ти једино, о зло, буди моје добро!« (**Изгубљени рај**.)

Бернаносов сатана неће водити борбу са ситним грешницима прециозних мозгова и узбудљивих чула; он је напад *за* ~~оне који су напад~~ ~~за њега~~, ~~за хероје~~, ~~за свецe~~. »Није он (сатана) у вашим нагваждајућим књигама, саблажњивим псовкама. Није у вашим пожудним погледима, вашим подлим рукама... Он је у молитви усамљеника, у његову пошту и покори, у дубини најдубље екстазе, у тишини срца... Он трује свету воду, он гори у осветеном воску, дише у даху чедних девојака... Он лаже на уснама отворенима да истину кажу, он гони праведника чак до наручја Господњег... Његова мржња тражи свецe.« Бернаносов сатана витла дакле по животу као неки метеор, ~~и~~ удара и упропашћује стихијски.

Ипак, ту књигу није писао ни верски фанатик ни расплакани хришћанин. Напротив. Писао ју је тако рећи јеретички јунак: човек који је покушао израдити организацију човекова страдања са највишим идеалом, са светошћу, са откупљивањем човека човеком самим. Насупрот стерилном болу сатанину човеково страдање ~~дејствује у свему~~ брисања великог дуга. »Васелену, грехом изгубљену, отћемо опет комадић по комадић, и вратићемо ти је, Господе, онакву какву смо је добили кад је грануло прво јутро, у свем њену поретку и светости.« То је светла идеја, иако су речи речи једног опасно гордог романтизма. За ту светлу идеју Бернанос је уложио све ~~силе~~ ~~једног~~ уметника и мислиоца. Оно што се његовој књизи може замерити у начелу, то је *факти*

← је ишћу ради

je ta књига изашла из мање ентузиазма за велики идеал, више из очајања, што сатана тај идеал у сваком минуту одриче. Снажан један писац дао је израза великом очајању своје душе, и књига је испала колико добра толико зла.

Роман је чудно компонован. Три личности, оне које треба да даду, тако да кажемо, суму сатанологије Бернаносове, виеу између себе ни у каквој животној, но само у проблемској вези. Девојка Мушета среће се са опатом Донисаном, главним јунаком, само на друму, и непосредно пред своју смрт; Сен Марен, писац из Париза, стићи ће у посету сеоском пароху Донисану, »сведу из Лембрас«, пошто је овог ударила каплја. Али је ипак све везано, чврсто и занимљиво, и вредно синтетички се допуњују три случаја; како се живи под сатаниним сунцем.

Мушетин лични проблем сведен је ~~у проблем~~ снагом уметности на чисту суштину Евина проблема, на делириум познања. Мушета иде у зло из неодољиве радозналости, и наставља чинити зло из изазивачке гордости. Она сећа на јунакињу Стендалова недовршеног романа Ламиел, на девојку Ламиел која такође из жеље за познањем катастрофално почиње свој самостални живот. У извесним спољним детаљима, Ламиел премаша Мушету: она зове и плаћа онога с ким ће ући у познанство. Али у суштини концепције, Мушета је сложенији уметнички рад. Судбина Ламиеле резултат је околности; то је дакле »случај« живота. Мушетин случај није »случај«, то је жива догма о злу. Мушета улази у зло без постепеног и човечног, без психологије, него тако као да је окусила од змијина плода. »Познати да би се разоравало, а у разоравању обнављати познање.« Под сваким Мушетиним кораком као да прогореве земља. То није трагедија; пропасти; то је чисто зло које самим тим искључује сваку трагичност, сатанско зло коме на земљи нема ни суда ни лека. Мушетина памет има неку ледено плаву духовитост, као светлуцање трулежи у ноћи; кроз сваку њену реч звижди изазивање; она би сваког тренутка могла учинити, најгоре, ма да чујемо да понекад сатима седи код куће и плаче; она би кадра била ударити дететом које у утроби носи, као каменом о кадру; она убија првог свог љубавника као пацова: никад се и не сазна за убицу, јер то није злочин, него сатанство... Бернанос одједаред прекида Мушетину историју, иако је тај део књиге, као уметност и снага, можда најјаче сведочанство ауторова талента. Он назива тај део романа предговором, и прелази на главну тему, где ће »прв који не умире«, како каже пророк Исаија, имати да разорава јачег борца од Мушете. Мушета ће се показати свега још једаред; среће хабава обученог и мрачног опата Донисана, чуће од њега свој живот без његових страшних дета-

V jezna

алкаво

да ли је божја милост хтела даровати да се деси чудо под његовим рукама, или га је сатана навео да игра грешну комедију чуда. И умреће тај светац наших дана, а неће имати пуну меру љубави и веровања. Само ретко, кад стегне своје јаке сељачке вилице, ~~и~~ гута страшан бол у срцу који ће га ~~и~~ и удавити — затрепери у њему вера да ће доћи време кад ће нестати и живота људи, и та бедна процесција исповед-

Савка Д-ра Јована Суботића
(1834—1918.)

поčasни члан Загребачке Добротворне Задруге Српкиња
од 1904. ама.

ника, и та исповедаоница у којој он сад још врши страшну дужност, и у којој ће, на тој дужности, и душу испустити.

Чудна једна смеша светлог религиозног идеализма и тамног средњевековног верског очајања остварена је у опату Донисану. У њему се дешава оно што се у средњем веку звало *processus Luciferi*; наравно, покренуто, данас, не сујеверним страхом, него дубоким религиозним искуством и сложеним прихолошким стањима. Донисан не плаче, он не

цитира свете текстове, ~~не~~ не придикује сем кад мора, ~~не~~ не мисли о рају и паклу, не спасава своју душу, (он, као ниједан католик, нуди Богу спас и мир своје душе, само да се умали моћ сатане над човечанством), ~~не~~ страда од немоћи човекове; у њему здравом и јаком гњили све, он је без сваке радости. Слично стоји и са аутором романа. С једне стране, он очајање опатово претвара у дејство отпора и живу мисао о савршенству; с друге стране, он оставља тај живот у сувој

Сида Мите Пачуа
(1851.—1920.)

потпредседница великокикндеке Српске Женске Задруге
од 1872 до 1909., и председница од 1909. до 1920.

пустињи проклетства, одузимајући му сваку чар, ~~нема~~ ~~нема~~ нема ни једног описа, ни једног детаља романтике. У древним причама о свецима и сатани има животиња и биља, ветра и облака, преписке и поруке. Св. Јеролим се јадао девојци Евстохији да усред пустиње види све раскоши Рима; свети Онуфрије је знао, као данас Пол Валери, како се голуби свађају. А опат Донисан, као пећинска вода у ка-

мен, искапао је и сустао, знајући само то да после њега има да дође »још један, и још један, од века у век«.

У онај дан кад ће парох Донисан умрети, стигао је у његово село, с намером да посети чувеног »свеца из Лембра«, велики париски писац Сен Марен, звани »професор ироније«. Дошао је Сен Марен у сеоску глуш — тако прича Бернанос — на једну од својих циничких променада по туђим животима: да види свеца, да узме можда материјал за причу, или, пошто је већ много остарио, велики сладострасник, да научи како се оставља живот и мирно умире. У том делу романа Бернанос се ~~писао~~ враћа на прави стил романа. Али, сатанина моћ овлађује ~~се~~ одједаред и њиме, и како он није светац, баца га брзо у ружни грех фарисејства и памфлетства. Јер, Сен Марен, зна Бог а знају и људи, није нико други до Анатол Франс. Спољашњи опис је тачан до самих зуба у устима Сен-Марена, а имитација Франсове конверсације сатански успела. Бернанос, описујући седамдесетгодишњег старца Сен-Марена, изможденог од ненаситих пожуда, али »чије жеље трају и без апетита«, гради ванредан уметнички контраст према пароху Донисану. Али у свом расположењу није далеко од средњовековне мржње према »плотној сфинги« рафинованог уживаоца живота, Сен-Марена, који је по Бернаносу, »дошао до дна свога гротескног пакла и не може више да измисли ништа ниже.«

Сен Марен, чекајући да се врати парох кога није затекао у стану — а који се никад више неће вратити — шета у друштву једног »будућег каноника« и једног лекара, и том приликом, по свом обичају, резимира вредности живота у циничким правилима, предаје се својим лирски отровним презирањима свега и свих, и завршава, поводом разговора о Донисану, једним сатанским објашњењем: зашто се може завидети сведу који је имао снагу да остави живот пре него што је живот њега оставио. Неколико ванредно дубоких истина, које се у току тих идеја à la Анатол Франс саме од себе формирају, имао је Бернанос лојалност да не прећути. Али ефект од разговора Сен-Маренова ~~и~~ ништа мање одвратан у Тезовитом декору сиротиње где је парох Донисан живео и мучио се за идеал света, и у непосредној близини цркве у којој Донисан мртав чека свога госта. Корак по корак, Сен Марен је са својим пратиоцима доспео и до собе »свеца из Лембра«: празна и јадна, са уском бедном постељом, двема грубо поткованим ципелама, малим крстићем на зиду, и сад већ избледелим и сасушеним крвавим музгама испод крста. »Професор ироније« се ипак узнемирио, и не мало, Али је ~~уз~~ матори паган и Хелен да охлади и у стил баци своју потресеност. »Има једна дивна величина коју антички мудраци нису слутили.« У тим мислима, и задовољан што га два глупака остављају — пратиоци се решили да потраже пароха у селу — Сен Марен иде сам да види

Хеу са сачицу Анатол Франса,

цркву. Ту ће наставити да мисли и сам себи говори оно што му је Бернианос досудио, али што је сатански слично оном што би оригинал Сен-Марена у сличној прилици заиста мислио и говорио.

Бернианос, ваља признати, не заборавља до краја главну идеју, која носи његов роман, и, на овом месту, у цркви, достојанство ситуације доминира над сатаном и његовим учеником. Бернианос даје ванредне одломке о оном немом свету ствари који прати човека и његове мисли на сваком кораку; и чини сав напор да у себе повученом Сен-Марену врати, без сатире, сву красоту његова стила, да мислима Сен-Мареновим, местимично, остави онај чудесни трепет поетске меланхолије у који је знала прелазити иронија А. Франса. Радозналост донекле, у главном пак мисли о раду и дужностима пароха, наведоше Сен-Марена да отвори врата исповедаонице. Велика сцена Бернианосова романа! »Професор ироније« је најзад нашао учитеља којег је тражио. Али, Бернианос и одвише добро познаје онога ко му је послужио као модел за античовека и сатанина друга, и зато сцене неће бити. »Где чуда! Добри парох је умро овде у тишини од срчане капи. И док оне будале каскају по друму да га траже, он овде стоји, мирно, као стража убијена на свом месту из непосредне близине.« Наравно, последњи ударац је Бернианос ипак задржао за себе. Огромни, у тесној исповедаоници усправљени светац гледа свога госта на разинута уста као на црну рану: »Хтео си мој мир, ходи, узми га.«

У роману Бернианосову помешано је једно врло модерно веровање у савршенство човека, са немилостивом религиозном догматичношћу. Опат Донисан се мучи и рађава, а Бернианос даје израза најсмелијој амбицији човека пред Богом. »Само нам дај времена, Господе!« Чуди се дакле читалац да је та књига положена баш на ону формулу од које је виши човек чинио све напоре да се ослободи, на формулу о сатани као принципу и владару света. Не само виши човек, него и проста народна прича је обрачунала са сатаном: ~~Мана~~ *и ладит* се претворио у куну, и појео ђавола претвореног у пиле. Италијанска верзија те приче завршује се: »И тако ето нема више ђавола«. А ако је сатана ипак само симбол у Бернианосовој књизи, зашто се морало ићи до језивог оваплоћења сатане који сиротог опата вуче к себи и говори страховито средњевековне, тамне речи: »Не бој се, ја вас љубим све, и живе и мртве«. Хола ли сатана доиста по земљи? Је ли он доиста зао дух ван човека?

Има врло комична и врло дубокозначајна стара прича о петлу који се крај пустињака у пустињи и сам био посветио. Али тај исти петао, кад је наишла кокошка, саблазнио је и на грех навео и самог пустињака, који, на смрт освђен што је убио девојку с којом је згрешио, узвикује: ето до чега ме је довео петао!

Српски

Може се разумети да је једног писца одушевио идеал не социјалне борбе против зла — која је пуна лажи — него религиозне борбе, која тежи освећењу човечанства. Али је тешко разумети да борац за тај идеал нема ни једну поетску идеју, ни једну илузију, ни једну визију оног добра за које се бори. Сиромах опат Донисаи, који има сажаљења за сатану; који је готов да проклетством своје душе откупи мрвицу одмора од зла у човечанству; он сам не зна за одмор, он није гледао ни један залазак или излазак сунца, он не може да види лице божје без лица сатанина... Нека се аутор романа не чуди ако и најбољи хришћани и католици узму после његове књиге књигу оних пагана који нису знали за дивље величине у гоњењу сатане, али који нису без величине кад треба постидети разораче живота, ма ко да су ти разорачи, сатане или хришћански писци. У једној од својих етичких расправа, где се говори о добру и о злу, Цицерон каже реченицу дивну, достојну религиозног и сваког другог размишљања, и достојну да се запамти у оба језика: »И још питам: ко се може поносити животом бедним или несрећним? Deinde quaero: quis aut de misera vita possit gloriari aut de non beata?«

Даница Бандић — Београд

Последња краљица

Пролазила сам забаченим улицама мога родног места. Мило ми је било што могу да гледам оне мале беле кућице, окренуте забатом према улици, она велика дворишта, па мале баште, бунаре са високим бермом, стаје и котарке. Како је све то лепо!

Или је лепо или се то само мени допада, што волим свој завичај! Ко ће то знати?

А већ давно нисам била у том крају, врло давно.

Пролазим тако широком улицом и успомене се рађају и давно прекинута нит се наставља.

— Ево, овде је становала моја Љуба! То је кућа њена оца! сетих се и застадох пред једном од већих кућа.

Тек сам застала а на капицику се појави жена мојих година.

— Па то је она.... моја Љуба! Моја другарица из школе.

И она је мене познала. Питањима и разговору никад краја. Удовица је, наследила је кућу од оца па се и преселила у њу.

Већ се хвата сумрак, треба се вратити кући. Пођем тешка срца и све ми се чини да још нисам све испричала и за све распитала.